

Vesna Stanković Pejnović

Institut za političke studije, Svetozara Markovića 36, RS–11000 Beograd
vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

Glavni aspekti aktualnosti Nietzscheove kritike kulturalizma i naturalizma

Sažetak

Aktualnost misli Friedricha Nietzschea ogleda se u kritici masovne kulture, društva, države te znanstvenih metoda koje su kasnije imale značajan utjecaj na diskurs moderne. Masovna kultura temelj je moderne društvene realnosti kao snage dekadencije i nihilizma, koja unazađuje autentičnu, a stvara mediokritetsku kulturu. Nietzsche se protivi »kulturi« koja podrazumijeva transcendenciju i sublimaciju »prirode« u oblike »moralnih« ideala i poziva na prirodno življenje, bez štetnih kulturnih utjecaja koji su prepreka za vođenje zdravih ljudskih života. Ideja nihilizma, prisutna u kulturi, relevantna je za našu suvremenost jer se očituje kao gubitak osjećaja dubine ili značaja života samog koji je, kao i priroda, kaos, bez strukture i bez empirijskoga dokaza. Za razumijevanje znanstvene revolucije i njezinoga zapanjujuće razornog tempa u visokotehnoškim laboratorijima našega globalnog istraživačkog ekosistema, aktualna je Nietzscheova perspektiva koja demistificira znanost, u prvom redu pozitivizam i naturalizam, posvećenu nametanju istine temeljene na znanstveno verificiranom znanju. Znanstvena tumačenja i konstrukcije napori su da se ovlada prirodom i »humanizira« ju se, prilagodbom kaosa prirode našim antropomorfnim očekivanjima, potrebama i brigama, čineći tako kaotičnu prirodu predvidljivom. Radom se dokazuje da je Nietzscheova kritika kulturalizma i naturalizma utemeljena na viđenju života »posljednjega čovjeka« koji odbacuje kulturu samonadvladavanja i umanjuje strah od neizvjesnog i iznenađnog, te živi u okviru stvarnosti kakvu predočava znanstvena zajednica. U životu suvremenog čovjeka volja za životom samo se održava jer joj nedostaje volja za moć.

Ključne riječi

Friedrich Wilhelm Nietzsche, kultura, naturalizam, kritičar, paradoks, znanost

Uvod

Friedrich Wilhelm Nietzsche nagovijestio je dolazak doba u kojem će život biti tumačen kao predstava, najavljujući stanje pobjede nihilizma i »nepostojanja smisla«.¹ Naše promišljanje sadašnjosti oblikovano je kulturom i medijskim predstavljanjem, uz podršku znanstveno verificirane istine. Potrebno je odustati od pokušaja traženja istine jer nje »nema«; ona je mnoštvo metafora, metonimija, antropomorfizama, odnosno zbroj ljudskih veza, iluzije zaboravljenog značenja.² Nietzsche je poznat po beskompromisnim kritikama tradicionalnoga europskog morala i religije, konvencionalnih filozofskih ideja te društvenih i političkih pitanja moderne. Mnoge od tih kritika oslanjaju se na psihološke dijagnoze koje razotkrivaju lažnu svijest, a svoja promišljanja, kao Karl Marx i Sigmund Freud, temelji na »hermeneutici sumnje« pro-

1

Friedrich Nietzsche, *Volja za moć. Pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, prev. Ante Stamač, Mladost, Zagreb 1988., fr. 2, str. 11.

2

Usp. Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *O istini i laži u izvanmoralnom smislu*, u: Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Knjiga o filozofu*, prev. Jovica Aćin, Službeni glasnik, Beograd 2017., fr. 1, str. 71.

tiv tradicionalnih vrijednosti.³ Nietzsche je kroz psihološku analizu sebe predlagao nove vrijednosti koje će promicati kulturnu obnovu te poboljšati socijalni i psihološki život u odnosu na život po tradicionalnim vrijednostima. Nietzscheova kritička perspektiva s filozofskom metodologijom jedan je od načina mogućega rješavanja problema u suvremenoj filozofiji i znanosti. Mogu li Nietzscheovi koncepti i metode⁴ pomoći u razumijevanju razornoga tempa znanstvene revolucije u visokotehnološkim laboratorijima globalnog istraživanja ekosistema?⁵ Što je mjera istine i odakle potječe složeni, konfliktni ljudski impuls za znanjem? Želja za znanjem proizlazi iz istoga hibridnog samofokusiranja i pojačana je osnovnim ljudskim instinktom za pripadnošću zajednici kroz kulturu. Ono što se određuje kao istina samo je oblik društvenog ugovora i svojevrsni »pakt mira« među ljudima.

Nietzscheov perspektivizam⁶ negira apsolut, transcendentnost, istinu, a promiče potrebu za interpretacijom koja je povezana s našim karakterom, iskustvom i moćima, kao temeljem života. Vrijednost je svijeta u našem tumačenju⁷ jer su dosadašnje interpretacije perspektivističke procjene. Svako sebestvaranje put je k prevladavanju užih interpretacija, a svako proširenje moći otvara perspektive novim vjerovanjima. Interpretacija postaje simptom volje za moć⁸ jer se svijet tumači u skladu sa svojim vitalnim interesima te poboljšanjima osjećaja moći i kontrole. Iz Nietzscheove perspektive, taj tehnoznanstveni kapacitet za modifikaciju prirode (pretvaranje znanosti u tehnoznanost, biologije u biotehnologiju itd.) uvijek može biti tumačen kao naknada za naše slabosti i kao simptom nezadovoljstva.⁹ Takvim tumačenjem on istupa protiv pozitivizma koji ustraje na tome da postoje samo činjenice jer Nietzsche tvrdi da »subjekt« nije nešto dano, nego nešto što se neprestano stvara i mijenja. Nietzsche svoj perspektivizam primjenjuje na ontologiju svijeta shvaćajući samu stvarnost kao sustav neprestano mijenjajućih centara sila koji sami čine različita gledišta u cjelini.¹⁰ Nietzscheovi apeli na pojam perspektive (odnosno na, podjednako u njegovoj upotrebi, »optiku« znanja) imaju afirmativnu, ali i kritičku stranu. Znanje u temelju uključuje oblik objektivnosti koji prodiere iza svih subjektivnih pojava da bi se otkrile kakve stvari stvarno jesu. On predlaže pristupanje »objektivnosti« (u revidiranoj koncepciji) koristeći razliku između jedne i druge perspektive za prevladavanje i ograničenja drugih. U Nietzscheovu perspektivizmu vidljivo je da kognitivno važne perspektive povezuje s vlastitim idejama o psihologiji jer su za njega perspektive uvijek ukorijenjene u impulsima i njima povezanim obrascima vrjednovanja.

Nietzscheov perspektivizam i njegovi argumenti nadilaze epistemologiju¹¹ jer teži projekciji kognitivnog subjekta na poimanje istine ili stvarnosti koju želimo spoznati. Njegov perspektivizam, povezan s njegovim »genealoškim« programom potiče inicijative i daje metodološke smjernice. U radu je korišten takav perspektivistički pristup analizom glavnih aspekata Nietzscheove filozofije kao temelja njegove kritike kulturalizma i naturalizma te pronalaženja aktualnosti njegova mišljenja s današnjicom. Nietzsche je ponovno aktualan ako želimo pronaći sebe i saznati što zapravo znači biti slobodan duh i zašto je za ispunjenje života potrebno prihvaćanje, a ne izbjegavanje prepreka, apelirajući na ponos suverene osobe, na neodgovornost i apsolutnu neovisnost.

Kulturalizam je ideja po kojoj pojedince određuje njihova kultura koja oblikuje zatvorene, organske cjeline, tako da pojedinac ne može napustiti svoju kulturu, nego se može ostvariti samo unutar nje.¹² Takav pogled na svijet temelji se na implicitnoj ili eksplicitnoj pretpostavci o promišljanju kulturalnog fenomena.¹³ Po kulturalizmu ili kulturalnom esencijalizmu, kulture su esen-

cijalno homogene, statične. Glavni aspekti Nietzscheove kritike kulturalizma koji će biti obrađeni u radu temelje se na njegovim primarnim promišljanjima o »kompleksnosti kulture« i kulture kao paradoksa, ujedno kritizirajući kulturu mediokriteta težnjom da se stvori viši oblik kulture koja oblikuje viši tip ljudi i time stvara nove vrijednosti. Njegova kritika kulture oblikovana je u zahtjevu da se živi u skladu s prirodom, odnosno nesputano očitovanje života

3

Brian Leiter, »The Hermeneutics of Suspicion: Recovering Marx, Nietzsche, and Freud«, u: Brian Leiter (ur.), *The Future for Philosophy*, Oxford University Press, Oxford 2004., str. 74–105; Paul Ricœur, *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*, prev. Denis Savage, Yale University Press, New Haven 1970.; Michel Foucault, »Nietzsche, Freud, Marx«, u: Gayle L. Ormiston, Alan D. Schrift (ur.), *Transforming the Hermeneutic Context*, State University of New York Press, Albany 1990., str. 59–67.

4

Koncept, koji Nietzsche koristi kod »podrijetla našeg koncepta znanja«, jest »hermeneutički problem« i može se shvatiti kao želja da »znanje« reducira nešto neobično na nešto poznato (njem. *etwas Bekanntes*). Usp. Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Vesela nauka*, prev. Milan Tabaković, Grafos, Beograd 1984., fr. 355. On može sadržavati beskonačna tumačenja. Usp. *ibid.*, fr. 374. Nietzsche smatra da je najekstremniji oblik nihilizma uvid u to da je svako vjerovanje, svako razmatranje-nečega-istinitog nužno lažno jer istinskog svijeta jednostavno nema. Zbog toga i postoji perspektivistički privid kojemu je podrijetlo u nama. Usp. F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 15. Jedna od Nietzscheovih metoda je i njegov osnovni stav da nema moralnih fenomena, nego da postoje samo moralne interpretacije tih fenomena. Interpretacija sama izvanmoralnog je podrijetla. Usp. F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 258. Pri svakom je vrjednovanju posrijedi određena perspektiva. Usp. *ibid.*, fr. 259, fr. 479.

5

Ekosistem, u najširoj upotrebi, sveukupno je jedinstvo živih bića – biocenoze i prostora u kojem žive i vrše svoje funkcije. Sagoff tvrdi da ekologija ekosistema mora prevladati četiri »konceptualne prepreke« prije nego što se može ubrojiti u uspješan dio ekološke znanosti: trebala bi pružiti definiciju koncepta »ekosistema«, trebala bi utvrditi kriterije za ispitivanje teorija i modela ekosistema; trebala bi pružiti vjerodostojan prikaz uzroka strukture i organizacije ekosistema te učinkovito rješavati problem okoliša. O tome vidi više u: Mark Sagoff, »The Plaza and the Pendulum: Two Concepts of Ecological Science«, *Biology and Philosophy* 18 (2003),

str. 529–552. Ekosistem kao objekt ili entitet obično se opisuje kao zajednica organizama zajedno s njihovim fizičkim okolišem ili ukupnim skupom biotičkih elemenata i fizikalno-kemijskih procesa prisutnih u određenom prostornom području. Vidi više u: Arthur George Tansley, »The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms«, *Ecology* 16 (1935), str. 284–307, doi: <https://doi.org/10.1177/0309133307083297>.

6

Usp. Günther Abel, *Nietzsche: Die Dynamik der Willen zur Macht und die ewige Wiederkehr*, W. de Gruyter, Berlin 1984.; Richard Schacht, *Nietzsche*, Routledge, London 1983.; Alexander Nehamas, *Nietzsche: Life as Literature*, Harvard University Press, Cambridge 1985.; Maudemarie Clark, *Nietzsche on Truth and Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.; Christian Benne, *Nietzsche und die historisch-kritische Philologie*, W. de Gruyter, Berlin 2005.

7

Usp. F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 616, str. 298.

8

Usp. Sung Young Baek, *Interpretation bei Friedrich Nietzsche. Eine Analyse*, Königshausen und Neumann, Würzburg 1997., str. 20.

9

Usp. Babette E. Babich, *Nietzsche's Philosophy of Science: Reflecting Science on the Ground of Art and Life*, State University of New York Press, Albany 1994., str. 188.

10

Usp. Žil Delez [Gilles Deleuze], *Niče i filozofija*, prev. Svetlana Stojanović, Plato, Beograd 1999.; John Richardson, *Nietzsche's System*, Oxford University Press, Oxford 1996.; Ken Gemes, John Richardson (ur.), *The Oxford Handbook of Nietzsche*, Oxford University Press, Oxford 2013.

11

Usp. Ken Gemes, Simon May (ur.), *Nietzsche on Freedom and Autonomy*, Oxford University Press, Oxford 2009.; K. Gemes, J. Richardson (ur.), *The Oxford Handbook of Nietzsche*.

kao stvaralačke, vrijednujuće volje za moć. Stvaranjem u umjetnosti čovjek ostvaruje svoje najdublje moći; ostvaruje sebe. Zbog toga je nužno suprotstavljanje nametnutim vrijednostima i načinima života koje su pojedinci prisvojili i izlaženje iz okvira nametnutog »napretka« jer je Nietzscheova vizija napretka usmjerena k »povratku prirodi«. Nietzsche smatra da moderna kultura, iako prikazivana kao progresivna i prosvijećena, nije rezultat istinskog djelovanja, nego interpretacija jer uništava biološku i kulturnu raznolikost. On kritizira životno negirajuće aspekte moderne kulture i postojeće ideje u ime bolje budućnosti i stvaranja novoga društva i kulture uz promjene koncepta istine, jezika i znanja. Kultura mora biti oslobođenje i sfera »transfigurirane prirode« koja će kreirati novu moralnost utemeljenu na samosvjesnosti. Nietzsche ne pojmi prirodu, kulturu i društvo kao izolirane stvarnosti, nego ističe da je priroda neizbježno socijalizirana i individualizirana u životu grupa i pojedinaca, a društveno-kulturni život konstituiran u odnosu na njegov materijalni život i okolinu. Njegova je kritika usmjerena na spoznaju bića, empirijsku, ali prije svega i apriornu spoznaju, kroz kategorijalno tumačenje stvarnosti kao takve.¹⁴

»Naturalizam« nema precizno značenje u suvremenoj filozofiji, iako se općenito može reći da u takvom pristupu priroda proizlazi iz stvarnosti i ne sadrži ništa natprirodno, a znanstvena se metoda treba koristiti za istraživanje svih područja stvarnosti, uključujući i »ljudski duh«.¹⁵ Glavni aspekti Nietzscheove kritike naturalizma analizirani u radu temelje se na pretpostavci da je ljude potrebno naturalizirati novopronađenom izbavljenom prirodom.¹⁶ S obzirom na to da Nietzsche tvrdi da priroda nema svoje zakone, u radu je obrađena kritika naturalizma, usmjerena na »rezultate i metode« znanosti koja tumači prirodu i kojima se Nietzsche suprotstavlja jer je Nietzsche mišljenja da kaos prirodnog svijeta slijedi samo nužnost svojih vlastitih određenja bez svrhe ili instinkta i bez temeljnih zakona i naređenja.¹⁷

Znanstvene interpretacije napori su da se stekne nadmoć nad prirodom kroz »humanizaciju«, prilagođavanjem kaosa prirode našim antropomorfnim očekivanjima, potrebama i brigama, čineći tako kaotičnu prirodu predvidljivom. Znanstveno je gledište interpretacija, »izlaganje svijeta«,¹⁸ sredstvo za učvršćivanje (njem. *Feststellen*) »našeg ljudskog odnosa prema stvarima«.¹⁹

Cilj Nietzscheove filozofske sumnje razotkrivanje je falsifikata filološkim pristupom znanosti: znanstvene činjenice ili zapažanja nisu samostalni pojmovi jer ih znanstvenici aktivno prilagođavaju i asimiliraju. Kako znanstvena volja nije neutralna, ali je prožeta sveobuhvatnom voljom za moć,²⁰ jedna od Nietzscheovih glavnih kritika naturalizma zasniva se na tumačenju znanosti kao ovladavanja prirodom i njenom tumačenju u skladu sa zakonima, hipotezama i očekivanjima. U radu se dokazuje da Nietzsche ne pojmi prirodu, kulturu i društvo kao izoliranu stvarnost, nego ističe da je priroda neizbježno socijalizirana i individualizirana u životu grupa i pojedinaca, a društveno-kulturni život konstituiran u odnosu na njegov materijalni život i okolinu. Priroda i kultura proizvodi su djelovanja kroz evoluciju koja implicira da evolucijski djelatnici, radnici, stvaraju vlastite ideje, vrijednosti i artefakte.

1. Kompleksnost kulture

Paradoksalnom spajanju logički nespojivog alternativa je »gramatika« njegova kulturnog kompleksa koji proizlazi iz složenosti života jer »kultura može izrasti i cvjetati samo iz života«.²¹ Prvo posvećenje kulture zbir je unutarnjih

stanja; dok u onom drugom treba s unutarnjeg zbivanja prijeći na prosudbu izvanjskog da bi se žudnja za kulturom ponovno otkrila u velikom nestatičnom svijetu. Čeznja je početak ljudskoga nastojanja, dok u drugom stupnju kultura zahtijeva »čin, borbu i neprijateljstvo spram onih utjecaja, navika, zakona, ustanova, u kojima prepoznaje svoj cilj, stvaranje genija«. ²² »Kompleksnost kulture« ključ je razumijevanja područja vrijednosti, odnosa moći, društvenih formacija, načina spoznaje, popularnih i filozofskih pojmova o stvarnosti koje Nietzsche vidi kao skup veza ili kompleks elemenata koji tvore cjelinu, odnosno »obrazac kulture«. ²³ Nietzsche je inzistirao na nezamjenjivoj vrijednosti umjetnosti zbog njezine moći da nas zatvori u iluziju.

»Istina je ružna. Umjetnost imamo da ne propadnemo od istine.« ²⁴

Tumačenje kompleksnosti kulture usmjereno je na shvaćanje kulture kao oblika stvaranja snažnih i zdravih pojedinca, ali i kao uzroka dekadencije. Suvremene vrijednosti, tumačene prema »vrijednostima robova«, nadomjestile su raniji »aristokratski moral« s imperativnim zakonom »obogotvorenja individuacije«. ²⁵ Robovski moral zbog svojih moralnih predrasuda drugima nameće svoje istine, promičući svoju nepoštenu ili dogmatsku laž jer se slijepom vjerom pridržavaju svoje istine, pozivajući na jednakost u cilju postizanja društvene i političke moći. Zbog toga je potrebno prirodno življenje, bez štetnih kulturnih utjecaja kao prepreka zdravom životu i kritika »kulture«, koja podrazumijeva transcendentnost i sublimaciju »prirode« kvareći njezine imoralne ideale.

12

Usp. Jens-Martin Eriksen, Frederik Stjernfelt, *Adskillelsens politik. Multikulturalisme – ideologi og virkelighed* [Politika segregacije. Multikulturalizam – ideologija i stvarnost], Lindhardt & Ringhof, Copenhagen 2008.

13

Usp. Florian Znaniecki, *Cultural Reality*, University of Chicago, Chicago 2019.

14

Usp. Eugen Fink, *Nietzscheova filozofija*, prev. Branko Despot, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1981., str. 202.

15

Yervant H. Krikorian (ur.), *Naturalism and the Human Spirit*, Columbia University Press, New York 1944.; Jaegwon Kim, »The American Origins of Philosophical Naturalism«, *Journal of Philosophical Research* 28 (2003), str. 83–98.

16

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 109, str. 134.

17

Usp. *ibid.*, fr. 33, str. 69.

18

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, prev. Božidar Zec, Dereta, Beograd 2011., fr. 14, str. 9.

19

F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 246, str. 181.

20

Usp. Hub Zwart, »Fabricated Truths and the Pathos of Proximity: What Would be a Nietzschean Philosophy of Contemporary Technoscience?«, *Foundations of Science* 24 (2019) 3, str. 457–489, ovdje str. 465, doi: <https://doi.org/10.1007/s10699-019-09599-3>.

21

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, prev. Milan Tabaković, Grafos, Beograd 1980., fr. 10, str. 77.

22

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Šopenhauer kao vaspitač*, u: Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Nesavremena razmatranja*, Prosveta, Beograd 1977., fr. 5, str. 151.

23

Ruth Benedict, *Patterns of Culture*, Houghton Mifflin Company, Boston 1959.

24

F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 821, str. 392.

25

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Rodenje tragedije iz duha muzike*, prev. Miloš N. Đurić, Dereta, Beograd 2001., fr. 4, str. 29.

Kultura je nastala

»... kao zvono, unutar omotača od grubljeg materijala, običnih stvari: neistina, nasilja, bezgranične ekspanzije svakog pojedinačnog ja, svakog jedinog naroda koji su tvorili taj omotač.«²⁶

Ukupnost djelovanja pojedinaca doprinijela je stvaranju artefakta – zvonu – jer je kultura veliko kolektivno umjetničko djelo i »neizrecivo velika količina energije je u njezinoj službi«.²⁷ Kultura teži jedinstvu forme i oblika, a oblik mora proizlaziti iz same njezine biti u namjeri da »u nama i izvan nas stvara filozofe, umjetnike i svetce«.²⁸ Najvišu kulturu Nietzsche naziva pesimizmom snage, »poremećajem« koji u sebi sadrži nešto »strašno, dvosmisleno, dosljedno i zavodljivo«.²⁹ Ona je intelektualna sklonost za ono surovo, jezivo, opako, problematično u životu; nastala iz osjećanja lagodnosti, jedrog zdravlja i obilja života.³⁰ Pesimizam snage radost je čovjeka koji ima sposobnost, snagu i moć sagledati stvarnost, razumijevanjem da život i smrt nisu odvojeni, nego da postoje kao jedinstveni u utemeljenom proturječju.

Poticaj stvaranja volja je za moći koju je ostvario Goethe, težeći totalitetu. On je imao najsnažnije instinkte i borio se protiv antagonizama uma, instinkta, osjećaja, volje (koju je zagovarao Kant – Goetheov antipod); on se disciplinirao u cjelini i stvorio sebe, nadahnut afirmacijom života u svim njegovim preprekama, usponima i padovima, ali i »zato jer je bio dovoljno jak da život oblikuje u umjetnost«.³¹ Nietzsche smatra da je greška Sokrata i Platona, vidljiva i kod Kanta, a koju je prevladao Goethe, stvaranje statične, nehistorijske, nekreativne kulture, odvojene od dinamike tijela, osjetila, kroz stvaranje obrasca uz pomoć metafizike i religije. Ako se želi stvoriti kultura koja živi, nije dovoljno jednostavno shvatiti da procesi života zahtijevaju nered; nego čovjek sâm mora naučiti prihvatiti ga i htjeti. »Kulturna praksa« kao »dekonstruktivna« aktivnost kritičkog uma u dinamičnom procesu zahtijeva hrabar potez iz kaosa u red da bi se proizveli dinamični oblici. Afirmacija volje za život jest »predavanje životu i njegovim bolima, a ne kukavičko odricanje i povlačenje u sebe«.³² Stanje pod kojim se životni proces održava i napreduje jest »veliko čvrsto zvono nesigurnosti«. Kad Nietzsche govori o životu, on ne misli isključivo na život čovjeka kao osobu fiksiranih tipoloških psiho-fizioloških karakteristika, nego na osobito kauzalno područje cjeline u biološkom, antropološkom, društvenom, političkom ili historijskom smislu. Za razliku od te evolucijske dinamike, moderna je kultura greška metafizike morala i napretka, s obzirom na to da teži naglašavanju reda, informacije ili oblika kao zasebnog entiteta, metafizike »zvona« u kojoj vlada instinkt osrednjosti jer vladaju mediokriteti.

»Živi se za danas, živi se veoma brzo i veoma neodgovorno: a to se naziva 'slobodom'«.³³

Iz Nietzscheove ili Goetheove perspektive, oblik prirodnog i kulturnog života nerazdvojivo je povezan s procesima stvaranja i transformacije u oscilatornoj igri postojanja i ne-postojanja: živi oblik je samo-generirajući i, stoga, samorefleksivan, stvarajući paradoks. »Vječni povratak« toga paradoksalnog procesa dinamičan je oblik prirodnog i kulturnog života, izražen u dionizijskim misterijima, u psihologiji dionizijskog stanja kao osnovnoj činjenici helenskog instinkta, njegove volje za život. Misteriji su za Grke bili jamac vječnoga života i vječno vraćanje života. Naime, za njih je to bila budućnost obećana i posvećena u prošlosti; trijumfalno »Da.« životu usprkos smrti i promjenama.³⁴

Nietzsche opisuje transformacije čovjeka u paradoksalnoj viziji:

»Čovjek je nezvijer i više no zvijer, viši čovjek je nečovjek i više no čovjek: ujedinen u cjelini. Svakim rastom u veličinu i visinu čovječanstvo pada i u strašnu dubinu; ne treba htjeti jedno bez drugoga ili mnogo više: što se temeljitije hoće jedno, to se temeljitije doseže baš ono drugo.«³⁵

2. Nietzscheova kritika moderne kulture: napredak i paradoks

Nietzsche je smatrao da je cijela povijest kulture, a posebno »moderna kultura«, odraz umanjenoga straha od mogućega, neizvjesnoga, iznenadnoga. Najviša kultura u sebi nosi moć prevladavanja straha od zla »koji zbog slučaja, neizvjesnog i iznenadnog izbija kao golicanje«.³⁶ U namjeri da umjetnost i kultura donose život i »laži«, potreban je složen pogled na »istinu« i, zapravo, na život s apsolutnim kazivanjem »Da« svijetu³⁷ u kojem je paradoks temeljno određenje jer u najvišoj kulturi čovjeka ushićuje svjetski nered bez Boga i pripada mu sve strašno, dvosmisleno, zavodljivo.

Važan segment stvarateljskoga procesa umjetnosti ili kulture tvorac je ili slobodni duh koji ima dovoljno snage za potpunost i bogatstvo prirodnosti, a dovoljno je jak za tu slobodu; on je čovjek tolerancije, ali ne zbog slabosti, nego zbog snage; čovjek za kojega nema ničega zabranjenog, uključujući i slabost, zvala se ona porok ili vrlina.³⁸ Nietzsche sugerira nužnost kompleksnosti u shvaćanju kulture jer »ono što se naziva kulturom stvoreno je pod utjecajem i zajedničkim radom države, poduzetnika, onih kojima su potrebni oblici, te intelektualca«.³⁹ Država ističe svoju zaslugu za kulturu da bi poduprla samu sebe, poduzetnici kroz kulturu žele stjecanje, a onima kojima su potrebni oblici, kultura je potreba. Sudionici u kulturnoj povijesti ne prevladavaju svoje nesporazume, ali time što potvrđuju svoju kulturu, oni potvrđuju sebe i spajaju se u jednu cjelinu.

Iako se danas često ističe da politika doprinosi procvatu kulture, Nietzsche je mišljenja da su kultura i država u antagonističkom odnosu jer su velike epohe kulture zapravo epohe političke propasti. Nietzsche tvrdi da ono što je veliko

26

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Ljudsko, suviše ljudsko*, prev. Božidar Zec, Dereta, Beograd 2005., fr. 245, str. 156.

27

F. Niče [F. Nietzsche], *Šopenhauer kao vaspitač*, str. 156.

28

F. Niče [F. Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 4, str. 31.

29

F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 1019, str. 473.

30

Usp. Friedrich Nietzsche, *Rođenje tragedije*, prev. Vera Čičin-Šain, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1983., str. 6.

31

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Sumrak idola ili Kako se filozofira čekićem*, prev. Vito Marković, Grafos, Beograd 1985., fr. 49, str. 90.

32

F. Niče [F. Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 9, str. 68.

33

F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 39, str. 81.

34

Usp. *ibid.*, fr. 4, str. 43.

35

F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 1027, str. 477.

36

Ibid., fr. 1019, str. 473.

37

Usp. *ibid.*

38

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 49, str. 90.

39

F. Niče [F. Nietzsche], *Šopenhauer kao vaspitač*, fr. 6, str. 180.

u smislu kulture, bilo je nepolitično, pa čak antipolitično.⁴⁰ Takva perspektiva upućuje na zaključak da bi »revolucija« značila raspad politike. Zato se Nietzsche i može, unatoč suprotnim tvrdnjama, sagledavati kao »anarhist« jer odbija političke sheme, a zalaže se za »kulturni« preporod. Država slijedi i podupire razjedinjene matrice, potičući segmentiranost kulture koja utječe na čovjeka da reagira na određene impulse koje dobiva, na razini uma ili tijela, oduzimajući mu impulse i oblikujući čovjeka prema vladajućem diskursu, dok se Nietzsche zalaže za hermeneutički pristup kulturi, bez razjedinjenja stvarnosti jer do »najljepših otkrića u kulturi čovjek dolazi samom sebi kada shvati da njime vladaju dvije heterogene moći«⁴¹ kao »odvojeni umjetnički svjetovi sna i pijanstva, odnosno suprotnost između apolonskog i dioniziskog«.⁴²

Nietzsche se prvenstveno zanimao za probleme moderne europske kulture, kritizirajući kulturu mediokriteta, zagovarajući stvaranje viših oblika kulture koje oblikuje viši tip ljudi, slobodni duh; eksperimentirajući s umjetnošću, idejama i životom te stvarajući nove vrijednosti.⁴³ »Čovječanstvo«, zarobljeno unutar pravila materijalne kulture, velikog »uspjeha« modernizacije, tema je kritike suvremenosti kod Nietzschea i Marxa. Suvremenost je uniformiran red, a ostvareni se red prikazuje kao konvencija, prurušavanje i prikriivanje. Moderni je čovjek biće oslabljene osobnosti, izgubljenog instinkta, kolebljiv i nesiguran, potonuo u sebe, vođen znanošću koja nije refleksija života jer je utemeljena na potiskivanju instinkta i pretvorena u čistu apstrakciju i sjenu, obmanu i masku.⁴⁴ Moderni ljudi odvojeni su od prirode, hodaju bez cilja, u žurbi, žive u općoj žudnji za komocijom s malom mjerom samosvladavanja.⁴⁵ Na isti način kao i Grci, moderni ljudi, koji su povjerovali artistsičkom vjeronanju o ulogama, ostvaruju čudan preobražaj »kad otkriju da mogu igrati uloge i sami postaju glumci«.⁴⁶ Naše doba ističe »atomiziranog pojedinca« uvjerenog da sve može, doraslog svakoj namijenjenoj mu ulozi ili improviziranju. Upravo se time urušava prirodnost. To nisu »slobodni duhovi« jer oni »niveliraju, rječiti su i pismu vješti robovi demokratskog ukusa i njegovih modernih ideja«.

»Historija je protjerala instinkte iz čovjeka i pretvorila ga u apstraktnost, u sjenu: nitko nema osobnost, nego je maskiran u obrazovanog čovjeka, znanstvenika, pjesnika, političara.«⁴⁷

U vrijeme zvučnih parola o »slobodnoj osobi«, nestao je individuum. Nema slobode, postoje samo univerzalni ljudi. Zagovornici modernih ideja neslobodni su i površni. Oni tumače uzroke ljudske bijede i neuspjeha te teže općoj sreći stada na livadi, sa sigurnošću, neugroženošću, ugodnošću, olakšanjem života, s parolama »jednakosti i prava«, »suosjećanjem sa svima koji pate« i težnjom da se patnja ukloni.⁴⁸ Njihova suprotnost kulturni su reformatori, stvaratelji, oni posvećeni stvarateljstvu koji slijede »opasnu formulu s onu stranu dobra i zla«, smatrajući da uzdizanju vrste doprinose »surovost, nasilje, ropstvo, opasnost, prikrivenost i sve što je u čovjeku loše, strašno, tiransko, zvjersko i zmijsko«.⁴⁹ Oni mogu u sebi organizirati ono malo »kaosa«, tako što će ponovno početi misliti na svoje istinske potrebe u kulturi, umjetnosti i obrazovanju koje neće biti samo dekoracija života nego i moć stvaranja temelja novoga svijeta ili volja za moć kao volja za životom i odbaciti postojeći dekadentni život utjelovljen u volji ni za čime. Slobodan čovjek nemoralan je jer ovisi o sebi, a ne o tradiciji.⁵⁰ Istinski slobodan duh izvan je svake religije, svakoga pojma kulta, svake znanosti o povijesti i prirodi, svakoga iskustva svijeta, spoznaje, politike.⁵¹ On s radosnim i povjerljivim fatalizmom vjeruje da je pojedinačno nedostojno jer se u cjelini sve iskupljuje i potvrđuje.⁵²

Modernâ je doba hladnoće i surovosti, rafinirane efikasnosti, oslabljene autonomije, štetnih institucija, u kojoj je sve usmjereno na stvaranje istovjetnosti odnosno mediokriteta.⁵³ U modernim procesima društvene reprodukcije, Nietzsche poglavito kritizira masovnu kulturu i njezinu ulogu u stvaranju masovnoga društva uništene individualnosti i stvaranju društva mase i osrednjosti. On se protivi društvu u kojem je »realnost« oblikovana propagandom koja odvraća pažnju, a popularna kultura umanjuje mogućnosti kritičkoga promišljanja i produbljuje stvaranje »novih oblika« kontrole.⁵⁴ Kultura, iako iz sasvim različitih razloga, »povezuje predmoderna i postmoderna društva i ona je dominantna razina društvenog života.«⁵⁵ U postmodernom su svijetu kultura i društveni život usko povezani putem spektakularizacije politike, konzumerizma životnoga stila i integracije kulture u robnu proizvodnju u cjelini. Nietzscheova kritika modernosti primarno je utemeljena na stavu da u evoluciji ne postoji »napredak«, nego, baš naprotiv, samo kontinuirano iskustvo.

»Napredak je samo moderna ideja, odnosno lažna ideja na koju su ljudi kroz kulturu navikli vjerovati. Čovječanstvo ne predstavlja razvoj prema nečemu boljem, jačem ili višem u današnjem prihvaćenom smislu napretka.«⁵⁶

Njegova je kritika usmjerena k »pripitomljenom čovjeku« kao »proizvodu«⁵⁷ povijesti, koji je izgubio instinkte »od kojih nastaju institucije i *budućnost*«.⁵⁸

40

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 3, str. 50.

41

F. Niče [F. Nietzsche], *Ljudsko, suviše ljudsko*, fr. 276, str. 174.

42

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, u: Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Nesavremena razmatranja*, prev. Danilo N. Basta, Prosveta, Beograd 1997., fr. 1, str. 91.

43

Usp. F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 957, str. 452–453.

44

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 5, str. 94.

45

Usp. *ibid.*, fr. 4, str. 31.

46

F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 356, str. 262–263.

47

F. Niče [F. Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 4, str. 36.

48

F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 44, str. 42.

49

Ibid., fr. 44, str. 43.

50

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Zora: misli o moralnim predrasudama*, prev. Božidar Zec, Moderna, Beograd 1989., fr. 9, str. 15.

51

Friedrich Nietzsche, *Antikrist: proketo kršćanstvo*, prev. Neda Paravić, Izvori, Zagreb 1999., fr. 32, str. 62.

52

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 49, str. 37.

53

Usp. Vesna Stanković Pejnović, *Lavirint moći: politička filozofija Fridriha Ničea*, Mediterran Publishing, Novi Sad 2014., str. 71.

54

Usp. Herbert Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije. Rasprava o ideologiji razvijenog industrijskog društva*, prev. Branka Bruić, Veselin Masleša, Sarajevo 1968.

55

Terry Eagleton, *Culture*, Yale University Press, New Haven, London 2016., str. 30.

56

F. Nietzsche, *Antikrist*, fr. 4.

57

Ž. Delez [G. Deleuze], *Niče i filozofija*, str. 138.

Cijela europska kultura nalazi se u »agoniji napetosti«,⁵⁹ a modernoj kulturi, ma koliko progresivna i prosvjetljena bila, nedostaje dinamika; uništava se biološka i kulturna raznolikost.

»U našoj duhovnoj klimi nema dinamike i mašte, i moderan čovjek ne može ni sanjati ono što su ljudi prošlih vremena vidjeli budni.«⁶⁰

Današnji Europljanin ima znatno manje vrijednosti od čovjeka renesanse: daljnji razvoj nije u skladu s bilo kakvom potrebom u smjeru uzdizanja, povećanja ili snage.⁶¹ Po Nietzscheu, napredak znanosti, koji podržava prosvjetiteljstvo, usmjeren je na prožimajuće slabljenje spontanosti, prazninu suprotstavljenih umova pod dominantnom logikom pretjeranoga trošenja i ciljem da se razlike stope u jednu nedjelotvornu masu. Suvremenost zahtijeva da znanost vlada i oblikuje shvaćanje života, ali popularizacijom i činjenjem znanosti dostupnom svima, čini je bezvrijednom. Znanje koje se uzima bez žudnje i htijenja nije preobrazba jer »moderan čovjek ima sadržaj, ali nema oblik«. ⁶² Jezik je izraz moći onih koji vladaju jer svaku stvar i događaj prisvajaju sebi,⁶³ odnosno jezik je sredstvo vlasti koje se danas uvelike koristi u kulturi, a još više u medijima.

Nietzscheova kritika kulturalizma ogleda se u shvaćanju kulture kao paradoksa. Ona je kritika dekadentnog poretka kojeg je potrebno prevladati jer je kulturna uniformnost uništila vitalnost čovjeka i onemogućila mu samorazvoj i samoprevladavanje kreativnom upotrebom svojih moći. Paradoks, koji u sebi sadrži kultura, odnosi se na oblike koji su odrazi stvaralačke prirode kroz djelovanje dionizijskih sila, objedinjenih u volji za moći. Ti oblici stvaraju vrijednosti. To su uvjeti održavanja, rasta i razvoja, kao vrijednosti sâmoga života, a ne već postojećih moralnih činjenica koje otkriva neki nepristrani dijalektički um. Kreacije koje volja za moć iz sebe stvara zbog samoafirmacije, kao što je kultura, uvijek su tvorevine vladajuće politike i ideologije, koje određena volja za moć nameće i nametanjem nastoji oblikovati odnose moći kao uvjete mogućnosti razvoja života. Kroz aktivno stvaranje životnih oblika, vidljiva je borba suprotnosti unutar sâmoga života koji određuje sâm sebe, ali i djeluje izvan sebe, na druge volje ili sile. Život, kao neprestana borba, stvaranje je vrijednosti, interpretacija, ali i zapovijedanje i vladanje. Sav nadčulni svijet, na kojem se temelji cjelokupna europska kultura, proizvod je interpretacije realnosti protuprirodne volje za moć koja je nihilistička jer ne daruje život, nego ga uništava. Ta je volja za moć stvarateljska, ali i nihilistička, kao izraz negacije prema životu jer su vrijednosti, kao njeni produkti, utemeljene na lažnom tumačenju života i, kao takve, sprječavaju očitovanja najviših mogućnosti ljudske prirode.

Dvije suprotstavljene interpretacije realnosti, tj. prirodni i umni svijet, oblikuje jaka odnosno slaba volja za moć nametanjem ili stvaranjem vlastitih vrijednosti: stvarateljske odnosno nihilističke, aktivne odnosno reaktivne, prirodne ili protuprirodne sile. Po Nietzscheovu mišljenju, zapadni svijet života u svojem je temelju nihilistički, odnosno protuprirodan jer su nove vrijednosti nastale iz »radikalnog krivotvorenja prirode, prirodnosti, realnosti, čitavog unutarnjeg i vanjskog svijeta«. ⁶⁴ Takva kultura, utemeljena na slabosti, suprotna je stvarateljskoj prirodi, prirodi kao *physisu*,⁶⁵ oslobođenjem energije za stvaranje novih vrijednosti, kao mogućnosti očitovanja afirmativne volje za moć, dakle »života u istini«. Ona je preduvjet oslobođenja najviših potencija života kao afirmativno-stvarateljske volje za moć.

Nietzscheova kritika kulturalizma vidljiva je i u njegovu shvaćanju da se kultura vraća prirodi »kao čistoj, novootkrivenoj, novonastaloj obnovljenoj prirodi«,⁶⁶ s naturaliziranim čovjekom koji »treba biti i najviši gospodar na zemlji« zbog snage svoje vrline.⁶⁷ Napredak je »povratak prirodi«, ali ne kao vraćanje, nego kao uspinjanje »u visoku, slobodnu, čak strašnu prirodu i prirodnost, koja se igra s velikim zadacima, koja se smije igrati«. ⁶⁸ Po Nietzscheu, umjetnost je oblik izražavanja prirode kao djelovanja, kao vječan krug stvaranja iz sebe same. Očitovanje aktivnih sila, biti prirode ili sâmoga života, vidljivo je u ljudskom djelovanju i stvaranju kao iskazivanje istinske prirode i stvarateljske moći. Povratak prirodi, smatrao je Nietzsche, od izuzetne je važnosti jer »živjeti u skladu s prirodom« identično je sa »životom u skladu sa životom«⁶⁹ u kojem je život određen znanjem istine. Ljudska bića trebaju biti »vraćena prirodi« jer se u protivnom falsificira ljudska povijest, psihologija i priroda njihovih vrijednosti.⁷⁰

3. Produktivna priroda: izvan konstruktivizma i naturalizma?

Velika većina suvremenih filozofa prihvaća naturalizam, odbacujući »natprirodne« entitete uz tvrdnju da je znanost u mogućnosti pronaći put (ako ne i jedini) do važnih istina o »ljudskom duhu«. Što je mjera istine i odakle potječe složeni, konfliktni ljudski impuls za znanjem u nesigurnom svijetu? Po Nietzscheu, želja za znanjem proizlazi iz istoga samouvjerenog samousmjeravanja i s temeljnim ljudskim instinktom za pripadnošću – unutar kulture ono što se označuje kao istina oblik je društvenoga ugovora i svojevrsan »pakt mira« među ljudima. Kada Nietzsche promišlja o znanosti (njem. *Wissenschaft*), on ne misli samo na prirodne i biološke znanosti nego i na »humanističke znano-

58

F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 39, str. 81.

59

F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 2, str. 11.

60

F. Niče [F. Nietzsche], *Ljudsko, suviše ljudsko*, fr. 236, str. 151.

61

Usp. *ibid.*, fr. 37, str. 77.

62

F. Niče, *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 4, str. 90.

63

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Genealogija morala: polemički spis*, prev. Božidar Zec, Grafos, Beograd 1986., fr. 2, str. 21.

64

F. Nietzsche, *Antikrist*, str. 28.

65

Martin Heidegger *physis* objašnjava kao ono što raste iz sebe, razvijanje koje se otvara i u takvom razvijanju prelazi u pojavu te se u njoj zadržava i ostaje. *Physis* je, smatra Heidegger, izrastanje i u-sebi-iz-sebe-iz-dizanje,

samoproiznošenje iz onoga što se sakriva; *physis* je samouspravljanje, samorazvijanje kao na-stajanje. O tome vidi više u: Martin Hajdeger [Martin Heidegger], *Uvod u metafiziku*, prev. Vlastimir Đaković, Vuk Karadžić, Beograd 1976., str. 32, 77.

66

F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 58, str. 88.

67

Usp. Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Tako je govorio Zaratustra: knjiga za sve i ni za koga*, prev. Branimir Živojinović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1992., fr. 1, str. 315–316.

68

F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 48, str. 37.

69

F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 9, str. 16.

70

Usp. Christopher Janaway, *Beyond Selflessness: Reading Nietzsche's Genealogy*, Oxford University Press, New York 2007., str. 34.

sti«, kao zbroj znanja ili kritika.⁷¹ Prema njemu, »znanost« je »razumijevanje uzroka i posljedice« koje nije samo umanjeno kontradiktornim anti-naturalističkim pogledom na uzročnost nego i shvaćanjem samih vanjskih stvari, potpuno neovisnih o unutarnjim stanjima uma. Kada »prirodno« postaje riječ za »osudu«, prirodni pojam »uzroka« i »posljedice« preokrenuta je i tražena protuprirodna kauzalnost u kojoj je svaka prirodna vrijednost imala protiv sebe najdublje instinkte vladajuće klase.⁷²

Nietzscheov naturalizam u širem se smislu ogleda u njegovu protivljenje transcendentnoj metafizici, odbacivanju pojmova nematerijalne duše, slobodne volje,⁷³ a prirodu ljudskih bića objašnjava instinktima i utjecajima koji oni imaju na naše fizičko postojanje.

Neki od autora smatraju da su njegova opažanja temeljito ukorijenjena u prirodnom svijetu, pa uži koncept naturalizma može biti primijenjen na tumačenje znanosti i modeliranje vlastitoga filozofskog razmišljanja o znanstvenim metodama, posebno u cilju utvrđivanja uzroka i njihovoga objašnjenja.⁷⁴ Postoje dvojbe oko toga je li Nietzscheovo shvaćanje bliže naturalizmu kao »interpretativnom holizmu« Christophaxa Coxa⁷⁵ ili spekulativnom, metodološkom i antirealističkom naturalizmu koji promiče Brian Leiter.⁷⁶ »Lukav« ili »veseo« naturalizam⁷⁷ ukazuje na istaknuto obilježje Nietzscheove moralne psihologije, naime, na mogućnost drukčijega razumijevanja budućega moralnog djelatnika i potrebu aktivnog kreativnog vrjednovanja.⁷⁸ Ipak, iako se Nietzsche oslanja na pojmove prirode, života i kauzalnosti, kritizirajući način na koji se ti pojmovi upotrebljavaju i prisvajaju, nije se odrekao empirije, materijalnosti i otpora u svijetu, s kojim se suočavaju i od kojega se odupiru pojedinci i društvo. Zbog takve ga perspektive Nelson smatra temeljitim anti-naturalistom jer promišlja svijet kao predodžbu volje ili subjekta odnosno kao relativnu projekciju društva, moći i jezika.⁷⁹

Nietzscheov perspektivizam i njegovi argumenti nadilaze epistemologiju jer teži projekciji kognitivnoga subjekta, poimanju istine ili stvarnosti koju želimo spoznati. Njegov perspektivizam, povezan s njegovim »genealoškim« programom, potiče inicijative i daje metodološke smjernice. Perspektive su uvijek utemeljene na instinktima i s njima povezanim obrascima vrjednovanja. Očitovanje aktivnih sila odraz je biti prirode, tj. sâmoga života kroz ljudsko djelovanje i stvaranje kao stvarateljske sile kroz ljudske aktivnosti.

Temeljni interes naturalizma priroda je (univerzum) koja se može protumačiti samo kroz stvarnost i postojanje, preko prirodnih procesa, zakonitosti i dokaza. Po Nietzscheovu mišljenju, naši stavovi o prirodi ukorijenjeni su u ljudske instinkte koji su odredili i preoblikovali prethodna iskustva i osjećaje prirodnih pojava.

Specifični zaključci mogu se modificirati u ovisnosti o našem razumijevanju prirodnoga svijeta. Nietzsche »kritizira znanost zbog svoje zaostale teologije i njezine tvrdnje da opisuje čiste i neposredne činjenice o svijetu«,⁸⁰ odbacujući određene znanstvene rezultate koji objašnjavaju različite važne ljudske fenomene (osobito moralnost), oslanjajući se na znanstvene rezultate u tumačenju uzročnih determinanti tih pojava.⁸¹ Njegov glavni prigovor »rezultatima i metodama« ogleda se u činjenici da je suvremena, objektivna znanstvena metoda samo druga verzija izvorno kršćanske, metafizičke vjere u asketsko samoodricanje, a ne nešto apsolutno i kvazi-božansko, naime, istina.⁸² Znanost kao cjelina nema cilj, volju, ideal, strast velike vjere; ona je skrovište za

»... svaku vrstu mrzovolje, nevjerovanja, griznje savjesti, nečiste savjesti, nemira izazvanog nedostatkom ideala, patnje zbog pomanjkanja velike ljubavi, nezadovoljstvo zbog nedobrovoljne umjerenosti.«⁸³

Takva znanost, kao i svako istraživanje, nije nepristrana i nema veze s metodološkim vrlinama znanosti. Iako znanost počinje vladati životom, takav život je »mnogo manje život i garantira mnogo manje života za budućnost od života kojim nekada nije vladalo znanje, nego instinkti.«⁸⁴

71

Usp. Bernard Williams, »Introduction«, u: Friedrich Nietzsche, *The Gay Science. With a Prelude in German Rhymes and an Appendix of Songs*, prev. Josefine Nauckhoff, Cambridge University Press, Cambridge 2001., vii–xxii, ovdje str. x.

72

Usp. F. Nietzsche, *Antikrist*, fr. 25, str. 45–46.

73

Volja se kao središnjica djelovanja nalazi u uvjerenjima i željama. Po Nietzscheu, tako definirana »volja« učinak je činjenica o osobi. Djelovanje počinje s činjenicama koje objašnjavaju svijest i postupke osobe. »Unutarnji svijet« pun je priviđenja, a volja je jedna od njih. Volja ništa ne pokreće, nego samo prati događaj. »Motiv« je druga zabluda jer je samo površni fenomen svijesti i više prikrija *antedentia* nekoga čina, nego što ih predstavlja. O tome vidi više u: F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 3, str. 14. »Volja je povezana s konceptima 'svijesti' i 'ega'. 'Ja' je postalo bajka, fikcija, igra riječi.« – Ibid., fr. 3, str. 14. »U početku postoji velika fatalna zabluda da je volja nešto što djeluje, odnosno sposobnost.« – Ibid., fr. 5, str. 9. U *Sumraku idola*, u fragmentu »Zabluda o slobodnoj volji«, Nietzsche tumači pojam slobodne volje kao trik teologa s ciljem da čovječanstvo učini odgovornim, ovisnim o samim teolozima. Usp. *ibid.*, fr. 7, str. 15. U konceptu »slobodne volje« Nietzsche vidi »neslobodnu volju« koja se svodi na zloupotrebu uzroka i posljedica jer nema potrebe da se oni postvaruju, nego se treba služiti čistim pojmovima zbog označavanja i sporazumijevanja, a ne objašnjavanja. Nesloboda volje sagledava se iz dvije različite perspektive, uvijek na duboko osoban način; zanemarujući svoju »odgovornost«, pravo na svoje zasluge, dok drugi ne žele biti odgovorni ni za što. Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 21, str. 25–26. »Slobodna volja« besmislica je jer se »neslobodna volja« svodi na zloupotrebu uzroka i posljedice, a njegov »slobodni duh« postao je rob prosječnosti i uniformnosti uobličene u demokratski diskurs. »Neslobodna volja« je mitologija: u stvarnom životu ima samo jakih i slabih volja. Usp. *ibid.*, fr. 21, str. 11.

74

Usp. Brian Leiter, *Nietzsche on Morality*, Routledge, New York 2014., str. 45.

75

Usp. Christoph Cox, *Nietzsche. Naturalism and Interpretation*, University of California Press, Berkeley 1999., str. 114.

76

Usp. Brian Leiter, Neil Sinhababu, *Nietzsche and Morality*, Oxford University Press, Oxford 2007., str. 195; B. Leiter, *Nietzsche on Morality*; Brian Leiter, »Nietzsche's Naturalism Reconsidered«, u: Ken Gemes, John Richardson (ur.), *The Oxford Handbook of Nietzsche*, Oxford University Press, Oxford 2009., str. 576–598.

77

Usp. Richard Schacht, »Nietzsche's *Gay Science*, or, How to Naturalize Cheerfully«, u: Robert C. Solomon, Kathleen Marie Higgins (ur.), *Reading Nietzsche*, Oxford University Press, Oxford 1988., str. 68–86.

78

Usp. Christa Davis Acampora, »Naturalism and Nietzsche's Moral Psychology«, u: Keith Ansell-Pearson (ur.), *A Companion to Nietzsche*, Blackwell Publishing, Oxford 2006., str. 314–333, ovdje str. 316.

79

Usp. Eric S. Huma Nelson, »Naturalism and Anti-Naturalism in Nietzsche«, *Archives of the History of Philosophy and of Social Thought* 58 (2013), str. 213–227.

80

C. Cox, *Nietzsche: Naturalism and Interpretation*, str. 86.

81

Usp. B. Leiter, *Nietzsche on Morality*, str. 8.

82

Usp. Brian Leiter, »Nietzsche's Theory of the Will«, *Philosopher's Imprint* 7 (2007), str. 1–15, ovdje str. 10.

83

F. Niče [F. Nietzsche], *Genealogija morala*, fr. 23, str. 149–150.

Suvremena je tehnouznanost »sredstvo samonarkoze«⁸⁵ jer znanstveno istraživanje značajno doprinosi unaprjeđenju ljudskog samoumanjenja. Čak je i fizika interpretacija, uređenje svijeta u skladu s našim interesima, tehnika dominacije s ciljem prevladavanja otpora.⁸⁶ Znanost proizvodi znanje, a ne istinu kao oblik falsificirane volje za moć.⁸⁷ Znanstvene manipulacije (koliko god bile efikasne) odraz su poniznog porijekla svojih praktičara niske klase te umjesto samoprevladavanja i prirodnoga autoriteta, karakterističnog za aristokratskog učitelja, »znanstveni tip« stječe moć silom asketskih tumačenja, koja namjeravaju otkriti nepromjenjive zakone u prirodi.⁸⁸ Cilj je znanosti ovladavanje prirodom tumačeći svijet na određeni način, u skladu sa zakonima, hipotezama i očekivanjima, uređenje svijeta u skladu s našim interesima, tehnika dominacije s ciljem prevladavanja otpora.⁸⁹

Nema neovisne prirode po sebi koja bi nas mogla osloboditi ili tumačiti interese i procjenjivati vrijednosti. Naša »priroda« umjetnički sakuplja i odabire, vrjednuje i odbacuje, rangira i transformira redoslijed i preuređuje ga, čak i ako »priroda« sama po sebi nije ni »dobra ni loša«.⁹⁰ Ipak, vrjednovanje se ne događa iz slobodne volje ili transparentnosti svijesti, koje su ionako fikcija.⁹¹ Interpretacija nije ni proizvoljna, ni beskonačna, nego je fiziološki i društveno-povijesno ograničena i uvjetovana.

Nietzsche se nada da će u budućnosti sve znanosti biti objedinjene s filozofijom u ostvarenju svoje krajnje misije: prevrjednovanja svih vrijednosti. Naše shvaćanje prirode i života pogrešno je jer razumijevamo svijet u pretpostavkama tijela, crta, površina i posljedica, kretanja i mirovanja, oblika sadržaja, ali time se ništa ne dokazuje.

»Život nije argument; u uvjetima života može se pronaći zabluda.«⁹²

U isto vrijeme odbacuje apeliranje na imanentne svjetovne pojave oblikovane u ideale, poput prirode kod stoika ili u teoriji prirodnoga prava, naturalističke i pozitivističke filozofije svojega vremena koje još nose prisilu metafizičkih potreba.⁹³

Čovjek je naučen vjerovati u društvo koje je s vremenom postalo masa, gomila, i koji nema zdrav moral koji se podčinjava instinktu života, kao zapovijed života pod kanonom treba i ne treba. S obzirom na to da je moral protuprirodan,⁹⁴ kultura propada zbog vjere u moral.⁹⁵ Protuprirodni moral okreće čovjeka od cjeline i instinkta života, kao skrivena ili javna drska osuda tih instinkta, a to je naučeni moral koji se poštuje. Moralne su se vrijednosti (umjerenost, skromnost, popustljivost, samilost, pokornost) razvile kao negacija života i opstanka. Naturalizam u moralu je

»... zdrav moral u kojem dominira životni instinkt, kao oblik zapovijedi života provodljiv kroz određeni kanon 'hoću' i 'neću', uklanjajući prepreke na životnom putu. Antiprirodni moral, koji je podučavan, uvažen i propovijedan, upravo suprotno, djeluje protiv životnih instinkta.«⁹⁶

4. Priroda i interpretacija života

Nietzscheovi široki filozofski projekti i njegovi najznačajniji aspekti kritike naturalizma usmjereni su k nastojanju da imamo prirodu potpuno lišenu boga, a da ljude naturaliziramo čistom, novopronađenom izbavljenom prirodom⁹⁷ koja uključuje ignoriranje nadnaravnih pojmova, posebno onih koji se odnose na pitanja istine, znanja i dobrote. Priroda nema svoje zakone, nego samo nužnosti: tu nema nikoga tko zapovijeda, nikoga tko sluša, nikoga tko prelazi

iz jednoga u drugo.⁹⁸ Priroda ne poznaje činjenice, samo interpretacije.⁹⁹ Ona je još samo jedan ljudski konstrukt ili ideologija, iako Nietzsche ne koristi taj izraz. Neprestana kaotična priroda širi se izvan ljudskoga poimanja i djelovanja s impulsima koji se odupiru, narušavajući projekte i konstrukcije konvencionalnoga ljudskog antropomorfizma.

Pojedinac je u konstantnoj, kompleksnoj, dinamičnoj borbi ovladavanja sobom, kao oblika borbe između dvaju oblika moći. On je između

»... dionizijskog elementa kao strastveno-bolnijeg previranja u tamnija, neizvjesnija stanja i apolonskog, izraženog kao instinkt k savršenom bitku za sebe, kao slobodi podvrgnutoj zakonu.«¹⁰⁰

Dioniz prekida granice, izlazi iz tamnice individualnog tijela, prekidajući svijest individualnoga postojanja, s prirodom koja se neprestano mijenja. U simbolici Dioniza nalazi se smisao najdubljeg instinkta života, budućnosti i vječnosti života – sam put k životu¹⁰¹ u »bezučjetnom i beskrajno ponavljajućem ciklusu svih stvari.«¹⁰² Apolon predstavlja svijet umjetnosti rukovođen snovima, obuhvaćajući formu, svjesnost i princip individualizacije koja doprinosi tomu da se u čovjeku javlja osjećaj sigurnosti i samostvaranja.¹⁰³ Ipak,

84

F. Niče [F. Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 6, str. 102.

85

F. Niče [F. Nietzsche], *Genealogija morala*, fr. 23, str. 150.

86

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 335, str. 230; Alasdair MacIntyre, »Preface«, u: Babette E. Babich (ur.), *Nietzsche, Epistemology and Philosophy of Science: Nietzsche and the Sciences*, sv. 2, Kluwer, Dordrecht, Boston, London 1999., str. XV–XVII; R. Lanier Anderson, »The Will to Power in Science and in Philosophy«, u: Helmut Heit, Günter Abel, Marco Brusotti (ur.), *Nietzsches Wissenschaftsphilosophie: Hintergründe, Wirkungen und Aktualität*, De Gruyter, Berlin, Boston 2011., str. 55–72.

87

Usp. H. Zwart, »Fabricated Truths and the Pathos of Proximity«, str. 467–472.

88

Usp. Dirk R. Johnson, *Nietzsche's anti-Darwinism*, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2010., str. 196.

89

Usp. A. MacIntyre, »Preface«, R. Lanier Anderson, »The Will to Power in Science and in Philosophy«, str. 55–72.

90

F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 119, str. 44–45.

91

Usp. *ibid.*, fr. 134, str. 50.

92

F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 121, str. 143.

93

Usp. *ibid.*, fr. 121, str. 144.

94

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 4, str. 44.

95

Usp. F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 151, str. 84.

96

F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 3–4, str. 42.

97

Usp. *ibid.*, fr. 109, str. 134.

98

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 109, str. 133.

99

F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 481, str. 240.

100

Ibid., fr. 1050, str. 483.

101

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 4, str. 96.

102

Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Ecce homo: kako postajemo ono što jesmo*, prev. Jovica Aćin, Grafos, Beograd 1988., fr. 3, str. 56.

103

Usp. F. Nietzsche, *Rodenje tragedije*, fr. 1, str. 91.

daleko smo od toga da za znanstveno mišljenje nađemo umjetničku snagu i praktičku životnu mudrost, u cilju izgradnje nekoga višeg organskog sistema.¹⁰⁴ Neobičnost različitih sposobnosti, »impulsa za sumnju, negiranje, čekanje, prikupljanje, raspuštanje«, pojedinačno, mogu biti prilično štetni, kao opasnosti koje je potrebno kontrolirati drugim sposobnostima i integrirati u »jednu organizirajuću silu unutar pojmova spajanja i postajanja«. ¹⁰⁵ Nietzsche ukazuje na smisao procesa odnosa sila kroz borbu stvarateljske snage Apolona i destruktivne sile Dioniza (*Rođenje tragedije*), borbu između sjećanja i zaborava (*Genealogija morala*), borbu između volje za obmanom i volje za znanjem (*S onu stranu dobra i zla*). Pojedinačni poticaji traže volju za moć kao prevladavanje otpora kako bi se uspostavila vlast nad sobom. Prevladavanje otpora uključuje prisvajanje, ozljeđivanje, nadmoćno iskorištavanje slabijih instinkta.¹⁰⁶ Nietzscheovi opisi tijela kao sukoba instinkta i sile nepoznate našoj predreflektivnoj svijesti upućuju na izazovnost njegova materijalizma namijenjenoga idealističkim premisama fenomenologije i subjekta, oblikovanog kroz kulturu i znanstvena tumačenja, refleksivne samosvjesne spoznaje tijela ili bivanja u svijetu.

Kao ostatci povijesti vrsta i roda, strasti, instinkti i nagoni mješavina su prirode i povijesti te se ne mogu određivati putem »prirodne povijesti«, ¹⁰⁷ što je fraza koju Nietzsche povremeno koristi. Koncept prirodne povijesti kritički se suprotstavlja ideologijama koje traže bit i opredmećuju prirodu, materijalnost ili društvo i um. Prirodna povijest ne samo da istražuje prirodu, kulturu i društvo kao izoliranu stvarnost nego i prirodu koja se neizbježno socijalizirala i individualizirala u životu grupa i pojedinaca te izgradnju društveno-kulturnog života u odnosu na njegov tjelesni, materijalni život i okolinu. To je mjesto gdje se treba dogoditi »kritička povijest«, a kasnije »genealogija«.

S obzirom na to da kaos prirodnoga svijeta slijedi samo svoju nužnost, svijet niti je skup stvari ili atoma, materijalnih ili duhovnih jedinica, niti je jedna sveobuhvatna cjelina. Nietzscheove strategije »naturalizacije« ne vode k određenju sustavnog poretka prirode, bez obzira je li ta priroda zamišljena kao metafizička, pjesnička ili znanstvena. Iako ljudi djeluju iz određenih osjećaja prirode i života, specifičnih konfiguracija sila, koje se može nazvati voljom za moć, takvo objašnjenje ljudske aktivnosti nije potvrda njene istine ili vrijednosti u onoj mjeri u kojoj je to konstitutivno i nužno nepouzđano.

Kroz metodološke smjernice svojega perspektivizma, zbog nepredviđenih uzročnih uvjeta života i stvarnosti, Nietzsche poziva na radosnu znanost eksperimentiranja s promjenjivim uvjetima života, a ne na odbacivanje empirijske faktografske prosudbe. Život je djelovanje sâm koje teži višem, daljem i mnogostrukum. Ta opća težnja života volja je za moć,¹⁰⁸ volja za lažnim, koja se ostvaruje u različitim moćima.

»Ostvariti volju za lažnim kroz bilo koju moć znači procjenjivati. Nema istine mišljenog svijeta niti stvarnosti čulnog svijeta, sve je procjena, čulna ili stvarna.«¹⁰⁹

S obzirom na to da velik dio ljudskog postojanja nije proizvod ili pod kontrolom razuma, ljudska su bića konstelacija sila, a sâm organizam oligarhija.¹¹⁰ Svijest je formacija koja proizlazi iz borbe između sila (aktivnog) zaboravljanja i sjećanja.¹¹¹ Svijet je ogromna energija, bez početka, koja se ne troši, nego samo mijenja oblike, nepromjenjivo velika cjelina; on ne nestaje i ne rasipa se, nego se kao »energija nalazi u određenom prostoru, kao igra silâ i talasâ silâ«. ¹¹² To je dionizijski svijet vječitoga stvaranja sebe i vječitog samorazara-

nja, u kojemu se ogleda tajanstvena dvostruka požuda; taj je svijet »iznad dobra i zla«, bez cilja. Taj je svijet volja za moć, a sâm je čovjek ta ista volja.¹¹³

Nietzsche ukazuje na grešku lažne uzročnosti kao zabludu koja je jedna od najstarijih postulata čovječanstva pod okriljem »religije i morala«. ¹¹⁴ »Uzrok« i »posljedicu« ne treba postvarivati, kako to predlažu naturalisti, prema vladajućem mehanicističkom stavu koji daje uzroku mogućnost »djelovanja« jer su »uzrok« i »posljedica« pojmovi, konvencionalne fikcije za označavanje, sporazumijevanje, a ne za objašnjavanje. U pojmu »po sebi« nema ništa od »uzročnih veza«, »nužnosti«, »psihološke neslobode«. Tu »posljedica« ne slijedi »uzrok« i nema zakona koji se može primijeniti. Čovjek sâm izmišlja uzroke, uzajamnost, relativnost, prinudu, broj, zakon, slobodu, razlog, svrhu; a mi se u taj svijet znakova unosimo u mašti, kao stvar »po sebi«, i to na mitološki način. Može se pretpostaviti da je naša vjera u »atome« bila posljedica našega (lažnoga) uvjerenja da su naše volje uzročne. Postoji dihotomija između ne-prirodnoga svijeta razuma, u kojem su koncepti slobodne volje i odgovornosti isključivo smješteni, i prirodnoga svijeta, u kojem se životne želje ne negiraju, nego se ističu. Prirodni je svijet jedini stvarni, a ne-prirodni je svijet razuma zamišljen.

Život je konstituiran i uklopljen u bezličnu biološku i socijalnu povijesnu životnu snagu, pa Nietzsche kroz genealošku analizu otkriva izazove oblikovanja identiteta i samo-identiteta te analizu formacije sebstva. Cilj je živjeti pjesnički i umjetnički život usprkos utjecaju bezličnih sila, a pridržavati se opredjeljenja za održanje interesa – znanstvena koncepcija. »Postajanje onoga što jest.« Nietzscheovo je shvaćanje koncepcije prirode. Mi smo tumači i proizvodi tih bitaka čiji ishod odgovara različitim fazama razvoja, bez posebnoga, konačnoga smjera ili kraja. Agonistički subjekt u ratu je sa samim sobom – ili, preciznije, pojedinac je rat sâm. Agonizirana subjektivnost sukob je mnoštva sila, kao postizanje koje teži dostizanju nove vrste vrline kroz pokušaj prevrjednovanja svih vrijednosti.

Zaključak

Aktualnost Nietzscheove misli ogleda se u sagledavanju turbulentnosti modernoga postojanja i neprestanoj iluziji života, »oblikovanoj stvarnosti«, te-

104

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 13, str. 20.

105

Ž. Delez [G. Deleuze], *Niče i filozofija*, str. 218.

106

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 259, str. 142.

107

Ibid., fr. 224, str. 108.

108

Usp. C. Janaway, *Beyond Selflessness*, str. 87.

109

Ž. Delez [G. Deleuze], *Niče i filozofija*, str. 218.

110

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Genealogija morala*, fr. 1, str. 55; F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 19, str. 134.

111

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Genealogija morala*, fr. 1–2, str. 54; F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 111, str. 137.

112

F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 1067, str. 492.

113

Usp. ibid., fr. 1067, str. 493.

114

F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 1, str. 41.

meljenoj na »istini, znanju i tehnologiji« te potrebi gledanja »iza optimističnog svijeta«. Živimo u doba u kojem moć čovjeka i njegove budućnosti, izvan pukoga samoodržanja, sigurnosti i udobnosti, nestaje. Naša je epoha doba nazadovanja i padova u kojoj prevladava čovjek mase,

»... sklopljen u šturim apstrakcijama čijom zaslugom caruje turoban vid zagušljive jednoličnosti. On je čovjek bez svoje povijesti, krotak i pokoran; ljuštura, bez plemenitosti koja obvezuje, mediokritet.«¹¹⁵

Umjetnost prerašavanja dovedena je do savršenstva jer su varljivost, prijektivnost, laž i obmana, život u lažnom sjaju, maskiranost, prikrivanje iza konvencija, postale dio neprestanoga obmanjivanja,¹¹⁶ temeljeći se na kulturi koja promiče »čovjeka bez osobina« (Musil). Musil¹¹⁷ je, poput Nietzschea, bio mišljenja da je vidljiva panika pretjerana reakcija na zbunjenost i tjeskobu zbog brzih promjena i kompleksnosti suvremenoga života. Slijedom Nietzschea, on se zalaže za čovjeka otvorenom nepredviđenim slučajevima, izazovima i samotransformaciji, koji će moći eksperimentirati s drugim načinima života. Musil je razvio induktivni, eksperimentalni etos kao način suočavanja s izazovima modernosti, ali ne kao skup moralnih pravila, nego kao eksperimentalni pristup, kao u modernim znanostima. On ne odbacuje automatski sve izazove, nego ih i dopušta kako bi mogli biti razvijeni novi i adekvatniji pristupi.¹¹⁸

S obzirom na to da je stvarnost utemeljena na znanosti izgubljenoj u službi »praktičkih interesa« i potrebom da se ona nadvlada,¹¹⁹ nužno je »prevrjednovanje vrijednosti«, što može čovjek jake volje, spreman na rizik.¹²⁰ Slijedom Nietzscheove najvažnije ideje da se živi pjesnički i umjetnički život, potrebno je ponovno promišljati o njegovim traganjima u sebepronalaženju, težnji k slobodnom duhu i ispunjenom životu, kao prihvaćanje, a ne bježanje od teškoća i patnje. Živimo u periodu »anti-prirodnoga« morala okrenutom »protiv životnih instinkta« i kao »opasnost od opasnosti« za sve pojedince. Zašto je »anti-prirodni« moral »otrov« koji se proširio »čitavim tijelom čovječanstva«¹²¹ i ovladao zapadnom civilizacijom? Ideja nihilizma relevantna je za našu suvremenost jer je naš besmislen svijet konzumerizma i »posljednjeg čovjeka«, proizvod malograđanske kulture. Posljednji je čovjek u samoj svojoj biti mediokritet, bez kreativnosti jer isključivo teži udobnosti i zadovoljstvu. Takav je čovjek vrsta roba, slabo i bolesno biće, ispunjeno patnjom i *ressentimentom*; mržnjom prema životu i osjećajem nemoći pred prijetećom stvarnošću. Osrednji posljednji ljudi, slabi i nemoćni robovi, »osvetoljubivi preruseni suci«¹²² promiču vrijednosti »dobrote« i »slobode«. Život bez slobode nije život, a najveći je protivnik slobode zadovoljan rob. Ako moral mase postane u velikoj mjeri djelotvoran u rušenju izvanrednoga, nihilizam će zavladati svijetom, mentalitet mase ovladati čovječanstvom, a »postojanje će biti lišeno svoga velikog karaktera«.¹²³ Nihilizam, kao znak povećane snage duha, aktivni je nihilizam, dok je opadanje i recesija moći duha pasivni nihilizam.¹²⁴ Pasivni nihilist ne traži smisao, on je bez snage i odgovornosti da nadvlada samoga sebe, stvara svoje zakone, dâ smisao svom životu. Život vrijedan življenja mora uključivati odvažnost, individualnost i kreativnost. Radost sama po sebi nije zadovoljstvo, i dok odbacuje svečanost i duh gravitacije, to čini upravo zato što je jedini način da se život shvati ozbiljno.¹²⁵

Suvremena je kultura »barbarska« jer je usmjerena na bezoblično spajanje fragmentiranih konkurentskih stilova, ideja i djela, kritizirajući pretjerani racionalizam, egoistični individualizam, površan optimizam, homogenizaciju i fragmentaciju.¹²⁶ Čovjek u burnim kulturnim periodima nije pripremljen za

nagle i neočekivane promjene. Reakcije na promjene u životnim sferama uokvirene su u samoobmanama i ublažavanjima, čak i poricanjima do uključivanja u frustrirajuće transformacije, ali s neadekvatnim predodžbama, s nepoljuljanom vjerom u stara rješenja koja se završava tragičnim upornostima.¹²⁷ Komunikacija je sugeriran govor, a informacija nije znanje, nego sugerirano znanje.¹²⁸ Naša je stvarnost neprestana obmana riječi s formama izgubljenoga značenja te su posljedice moralne i kolektivne svijesti odraz medijskih efekata.¹²⁹ Progres i barbarstvo objedinjeni u masovnoj kulturi ističu materijalno ispred duhovnoga. Kultura je jedan oblik ideologije usmjeren k poslušnoj rezignaciji.¹³⁰ Prostor kulture funkcionira kao područje discipline, utemeljenoj u medijima, osiguran »logistikom percepcije« da stvara »potpunu imitaciju svijeta«.¹³¹ Na takvo je stanje Nietzsche upozoravao, pesimistično ukazujući na utjecaj modernih društvenih procesa. Moderno društvo i kultura kaotični su, fragmentirani, lišeni stvarateljske snage te su izgubljeni resursi za stvaranje virtualne kulture, dok se dekadencija ljudske vrste ubrzava. Nietzsche je posebno naglašavao da su tisak i masovna kultura sile degeneracije i osrednjosti usmjerene na trivijalnost i senzacionalnost, stvarajući prividnu homogenizaciju društva. Danas je takva perspektiva primjenjiva jer smo mi društvo atomiziranih, kontroliranih, discipliniranih »zombiranih« pojedinaca. Razvijanje superiorne individualnosti zahtijeva prevladavanje društvenoga deter-

115

Hose Ortega i Gaset [José Ortega y Gasset], *Pobuna masa*, prev. Branko Anđić, Gradac, Čačak 2013., str. 14, 36.

116

Usp. Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Poslednji filozof*, u: Fridrih Niče [Friedrich Nietzsche], *Knjiga o filozofu*, prev. Jovica Aćin, Službeni glasnik, Beograd 2017., fr. 1, str. 69.

117

Usp. Emer Herity, »Robert Musil and Nietzsche«, *The Modern Language Review* 86 (1991) 4, str. 911–923, doi: <https://doi.org/10.2307/3732545>.

118

Stijn De Cauwer, »Robert Musil's Cultural Diagnostics in the Light of Nietzschean Immunology«, *Neophilologus* 96 (2012), str. 411–425, doi: <https://doi.org/10.1007/s11061-011-9300-2>.

119

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Poslednji filozof*, fr. 14, str. 11; fr. 13, str. 9.

120

F. Niče [F. Nietzsche], *S one strane dobra i zla*, fr. 203, str. 83.

121

F. Niče [F. Nietzsche], *Genealogija morala*, fr. 6–7, str. 27–28.

122

Ibid., fr. 16, str. 130.

123

F. Niče [F. Nietzsche], *Ecce Homo*, fr. 2, str. 54.

124

Usp. F. Nietzsche, *Volja za moć*, fr. 22, str. 22.

125

Usp. F. Nietzsche, *The Gay Science*, str. XIV.

126

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *O koristi i šteti istorije za život*, fr. 2, str. 79.

127

Usp. Smiljan Lazin, *Regulisana stvarnost*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1980., str. 76.

128

Usp. Žan Bodrijar [Jean Baudrillard], *Prozirnost zla*, prev. Miodrag Radović, Svetovi, Novi Sad 1994., str. 44.

129

Usp. *ibid.*, str. 85.

130

Usp. Teodor V. Adorno [Theodor Wiesengrund Adorno], *Minima moralia: refleksije iz oštećenog života*, prev. Aleksa Buha, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad 2002., str. 32–39.

131

Paul Virilio, *War and Cinema: The Logistics of Perception*, prev. Patrick Camiller, Verso, London 2009., str. 72.

minizma i konformizma gomile, usmjeravanjem pojedinca protiv masovnog društva i kulture.

Budućnost kulture mora biti usmjerena k izgradnji nove kulture koja potiče samonadvladavanje kao korak prema prevladavanju čovjeka i njegovoj samotransformaciji. Potrebno je izaći iz neprirodne situacije kroz istinoljubivost riječi i djela jer će tada nestati plašljiva bijeda suvremenoga čovjeka. Tada će biti moguće izgraditi kulturu koja odgovara stvarnim potrebama čovjeka, odnosno ispunit će se zakon filozofije po sebi koja se bori protiv suzdržanoga, neaktivnoga znanja. Nietzsche ne teži redu koji je »anti-prosvjetiteljski«, »anti-ljudski«, »nostalgičan« ili »nihilistički«, nego novom prosvjetljenju kao samonadvladavanju. Greška prosvjetiteljstva nije bila samo stjecanje univerzalnoga znanja kroz znanost i njezina primjena kroz tehnologiju za stvaranje Nove Atlantide nego volja za stvaranjem ograničene, odviše restriktivne ideje »ljudske prirode«. Novo prosvjetiteljstvo mora biti pokret kulture koji se temelji na generativnoj gramatici igre, gdje su igrači slobodni ustanoviti pravila kako bi mogli igrati »opasnu igru« preoblikovanja stvarnosti.

Ograničenje koje nameću moderne ideje »humaniteta« skup je dihotomija koje čine paradokse generirajući održivu kulturu. Cilj čovječanstva treba biti usmjeren prema najvišim primjerima ljudskoga roda, stvarajući sebe kao »umjetničko djelo«,¹³² prema etosu kreativnoga duha ili boljeg »duha u plamenu,«¹³³ a ne prema nostalgičnom nametanju tradicije ili rutinizaciji uma standardiziranim znanjem. Nietzscheov cilj rušenje je moralnih prepreka koje ometaju slobodne duhove u ostvarenju svoje snage i time ih osloboditi za to da postanu ono za što su rođeni. Samo je tada viši tip stvarno »slobodan«. »Stvarni svijet«, kao nada uma, nada višeg duha, nestvarniji je od »istinskog svijeta« filozofije i religije koji je izmišljen.¹³⁴ Istinski svijet znanosti misaona je konstrukcija svijeta koja slike prikazuje objektivno točno, a kontrolira je iskustvo i korisna je u praktičnom životu. Za razliku od scijentizma i njegova bezličnog asketskog ideala, Nietzsche je usmjeren na hermeneutičku samorefleksiju, samorasvjetljavanje i samooblikovanje života. Znanost je neizmjereno povećala osjećaj ljudske moći, ali znanosti kao tehnike, a ne znanosti kao filozofije.¹³⁵ Suočeni smo s »dramom tehnologije« (Virilio) jer se transformacija i nestajanje ljudske ontologije odigrava u znaku rata kao permanentnoga stanja tehnologije, bioznanosti, a virtualna realnost preuzima primat istinske realnosti. Svjedoci smo »obmane stvarnosti« (percepcije) koja će nuklearnom dezintegracijom prostora materije, vremena i svjetlosti dovesti do jedne nove mutacije (ratne igre) u kojoj će varka premašiti i odvratanje.¹³⁶ Takvo viđenje stvarnosti moguće je pronaći kod Nietzschea koji tvrdi da empirijski svijet ne otkriva bit stvari jer strateški koristi naturalističke znanstvene strategije objašnjenja i demistifikacije. »Slobodan duh« ima snagu promijeniti perspektivu nametnute stvarnosti svojim promišljanjem stvarnosti, stvaranjem svojih zakona i svojih vrijednosti.

Tehnicizam je jedan od najosobitijih odlika »moderne kulture«, kulture koja sadrži materijalno upotrebljivu znanost. Iznenađujuće je kako se olako ističe da je tehnika temelj znanosti.¹³⁷ Iako su za pripadnika mase upitni svi vidovi kulture, politike, umjetnosti, društvene norme, privlačna mu je empirijska znanost i koristi koje ona donosi – novi izumi.¹³⁸ Kod Nietzschea je stalno prisutna zabrinutost spram prirodnih znanosti, biološkoga života i učinkovite uzročnosti, a interpretacije ih ne suspendiraju ili ignoriraju jer je priroda kaos bez strukture, mnoštvo slučajnih događaja, a mi stvaramo prepoznatljiv redosljed.¹³⁹ Najveća je nepravda čovječanstva tumačenje prirodnih posljedica

kao »moralnih« konzekvenci, kao nagrade, kazne, opomene, sredstva obrazovanja jer je time uništena pretpostavka spoznaje i onemogućen je uspon znanosti i kulture te samopoštovanje čovjeka.¹⁴⁰ Nema neovisne prirode jer je naša »priroda« vješto odabiranje i odlučivanje, vrjednovanje, devalviranje, rangiranje i transformiranje, sređivanje i prepravljavanje, zato što priroda, sama po sebi, nije ni zlo ni dobro.¹⁴¹ Naturalizam je anti-prirodan ako poriče mnoštvo i sukob životnih sila, podupirući prirodne i povijesne uvjete postojanja, interpretativni i perspektivni karakter života i znanja. Svijet je igra volje ili subjekta, odnosno relativna projekcija društva, moći i jezika. Znanje i osjećanja prirode nisu spontani utjecaji, nego su povijesne formacije, oblikovane i preoblikovane okolnostima.

Nietzscheova kritika naturalizma, usmjerena k očuvanju prirode i života, nije ograničena na mehanicistički oblik naturalizma, koji uključuje demistifikaciju ili obogatvorenje znanosti, pozitivizma i znanstvenog naturalizma jer takve perspektive ne nude apsolutnu sigurnost ili idealne temelje ni za znanje i život. »Priroda« je kontinuitet interpretacija i umjetnosti, kao svojih ispunjenja. Princip je interpretacije u samom interpretatoru, u »centru moći« njegove perspektive te je multidimenzionalnost svijeta pitanje moći same. Nietzsche želi otkriti jesu li interpretacije svijeta simptomi vladajućih instinkta (sklonosti), koliko su korisni ili štetni za život, dok je život jedini mogući objekt interpretacije koji se ne može procijeniti. Instinkti nisu društveno nepromjenjive ili biološki fiksne snage te ne mogu biti isključivi konstrukti povijesti, jezika i društva. Dok se biološki instinkti transformiraju interpretativnim procesima individuacije i socijalizacije, posebno radikalno u moralu i religiji, oni utječu i potencijalno se odupiru tim procesima.¹⁴²

S obzirom na svijest o nestabilnosti, nesigurnosti i potrebe, znanstvenik falsificira eksperimentalni interpretativni karakter znanosti, tretira ih kao nešto fiksno ili apsolutno. Kroz eksperimentalizam umjetnost transformira prirodu, uz mogućnost da postanemo puki akteri u tom procesu.¹⁴³ Nejasna kaotična priroda proteže se izvan ljudske misli i aktivnosti te ima impulse

132

Michel Foucault, »On the Genealogy of Ethics«, u: Michel Foucault, *Ethics: Subjectivity and Truth*, prev. Robert Hurley et al., The New Press, New York 1997., str. 253–280, ovdje str. 262.

133

Jacques Derrida, *Of Spirit: Heidegger and the Question*, prev. Geoffrey Bennington, Rachel Bowlby, University of Chicago Press, Chicago 1989., str. 97.

134

Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Sumrak idola*, fr. 127, str. 149.

135

Usp. Bertrand Russell, *The Impact of Science on Society*, George Allen & Unwin, London 1952., str. 17.

136

Usp. Pol Virilio [Paul Virilio], *Mašine vizije*,

prev. Frida Filipović, Svetovi, Oktoih, Novi Sad, Podgorica 1993.

137

Usp. H. Ortega. i Gaset [J. Ortega. y Gasset], *Pobuna masa*, str. 84.

138

Usp. *ibid.*, str. 86.

139

F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr. 109, str. 134.

140

F. Nietzsche, *Antikrist*, fr. 49, str. 101.

141

Usp. *ibid.*, fr. 290, str. 197.

142

Usp. *ibid.*, fr. 110, str. 136.

143

Usp. *ibid.*, fr. 361, str. 274.

koji dovode u pitanje projekte i konstrukcije konvencionalnoga ljudskog antropomorfizma.

Društvo i ideologija, koja zastupa jednakost, pravednost, moralnost, stvaraju svoje promotore u obliku »taštih, lažljivih nakaza«, prikrivajući svoju pravu prirodu slatkorječivostima i vještim govorima koje ljudi žele čuti, iako nisu istine. Nietzsche u psihološkom profilu »modernih duša« ističe i upozorava da njihovo najjače oružje nije »laž«, nego »utjelovljena« nevinost u »moralističkoj laži«. ¹⁴⁴ Oni »nečasnom laži« zagovaraju dobrobit društva i čovjeka te instinktom tajnosti nameću svoje stavove iza proklamiranih, općeljudskih vrijednosti, slobode, prava i jednakosti, društvenoga napretka. »Demokratska idiosinkrazija protiv svega što vlada i želi vladati«, ¹⁴⁵ prodire u »najstrože, naizgled najobjektivnije znanosti, gospodari nad čitavom fiziologijom i biologijom, oduzimajući osnovni pojam istinskog djelovanja«. U prvi plan stavlja se »prilagođavanje«, čime se zanemaruje »suština života« kao njegova volja za moći koja se temelji na

»... spontanim, agresivnim, ekspanzivnim, oblikujućim snagama koje daju nova tumačenja i određuju nove pravce; time se organizmu oduzima dominantna uloga najviših funkcija u kojima se volja za moć javlja aktivno i ima ulogu stvoritelja.« ¹⁴⁶

Analiza posredovanoga i isprepletenoga prostora prirode i povijesti u Nietzscheovim djelima može se bolje objasniti njegovim prikazom atmosfere života i njegovim intenziviranjem, slabljenjem i transformacijom u odnosu na sile i uvjete života, koji nisu jednostavno naturalistički ako uključuju socijalizaciju i individuaciju, a interpretativni su i umjetnički u kontekstu jedinstvenoga niza života. Svi su naši postupci neusporedivo osobni, jedinstveni i intimno individualni, ali čim ih spoznajno tumačimo, oni više tako ne izgledaju. ¹⁴⁷

144
F. Niče [F. Nietzsche], *Genealogija morala*,
fr. 19, str. 139.

145
Ibid., fr. 12, str. 74.

146
Ibid., fr. 12, str. 75.

147
Usp. F. Niče [F. Nietzsche], *Vesela nauka*, fr.
299, str. 205.

Vesna Stanković Pejnović

The Main Aspects of the Topicality of Nietzsche's Critique of Culturalism and Naturalism

Abstract

The topicality of Friedrich Nietzsche's thought is reflected in his critique of mass culture, society and the state, and scientific methods, which later had a significant impact on modern discourse. Mass culture is the foundation of modern social reality as a force of decadence and nihilism that degrades the authentic and creates a mediocre culture. Nietzsche opposed a "culture" that implies a transcendence and sublimation of "nature" into the forms of "moral" ideals, and he called for a natural life without harmful cultural influences that are an obstacle to a healthy human life. The idea of nihilism present in culture is relevant to our time because it manifests as a loss of depth or meaning in life itself, which, like nature, is chaos, without structure or empirical evidence. To understand the scientific revolution and its impressively devastating pace in the high-tech laboratories of our global research ecosystem, relevant is Nietzsche's perspective aimed at demystifying science, especially positivism and naturalism, which seek to impose truth based on scientifically verified knowledge. Scientific interpretations and constructions are efforts to control and "humanise" nature by adapting chaos to our anthropomorphic expectations, needs, and concerns and making chaotic nature predictable. The paper shows that Nietzsche's critique of culturalism and naturalism is based on the vision of the life of the "last man human" who rejects the culture of self-overcoming and dismantles reduces the fear of the uncertain and sudden and lives enframed in reality as presented by the scientific community. In the life of the contemporary human being, the will to live is merely maintained because he lacks the will to power.

Keywords

Friedrich Wilhelm Nietzsche, culture, naturalism, critic, paradox, science